

Türkiye Ekonomisi

Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca.

Yazan

SUAD BAŞAR

Maliye Müfettişi

Üç mahsul yılında tatbik edildikten sonra, Toprak Mahsulleri Vergisi 23.1.1946 tarihli 4840 numaralı kanunla 1946 yılından itibaren kaldırılmıştır.

I.

Toprak Mahsulleri vergisi — Aşar.

İsminin ifadesinden de anlaşılacağı gibi, bu vergi bizim için yabancı değildir; zira memleketimizde asırlarca tatbik edilmiş ve eski vergi sistemimizin belkemiğini teşkil etmiş olan **Aşarın** kaldırılması ile **Toprak Mahsulleri vergisinin** ihdası arasında 18 sene gibi bir nesli bile ifade etmeyen kısa bir müddet geçmiştir. Her ne kadar — bilhassa ikinci tatbik yılından itibaren — Toprak Mahsulleri vergisi ile **Aşar** arasında teknik bakımından esaslı farklar görülmekte ise de, yeni vergi, mevzuu biraz daraltılmış **Aşardan** başka bir şey değildir; filhakika, gerek 4429 gerekse bunu takibeden 4553 numaralı kanunlar bilûmum hububatı, başlıca bakliyatı, sınai nebatların en ehemmiyetlilerini, kuru üzüm, kuru incir ve fındık gibi ihracat mahsullerini, tütün, narenciye, zeytin ve ipek kozası gibi zirai mahsuller meyanında ya istihsal veya kıymet bakımından ehemmiyetli bir yer tutanları Toprak Mahsulleri vergisinin mevzuu içine almışlardır. Zaten Aşarın mevzuunda da bunların dışında öşre tabi sebzeler, meyvalar, otlar ve hususi ormanlardan çıkarılan kereste gibi cüz'i bazı mahsuller kalır¹⁾.

¹⁾ Ekserisi Aşarın "Göveri" denilen kısmına tabi olan bu mahsullerin vergi mevzuunda ehemmiyeti fazla olmadığı için, eski bütçelerde "Hububat Aşarı" meyanında mütalâa edilirdi (Bak: 1326 (1910) mali yılı Hazine Hesabı Umumisi.).

II.

Verginin ihdası sebepleri.

Cumhuriyet devrinin ilk senelerinde girilen vergi ıslahatında **Aşarın** lâğvı ilk iş olarak ele alınmışken, acaba ne gibi zaruretler bu vergiyi başka bir ad altında ihya etmek lüzum ve ihtiyacını göstermiştir? Bunu hiç şüphesiz İkinci Cihan Harbinin doğurduğu zaruretlerde aramak lâzımdır.

Filhakika, 1939 malî yılından bu yana bütçelerimiz tetkik edilecek olursa, Devlet masraflarının ve bu arada millî müdafaa masraflarının şiddetli bir seyir ile durmadan arttığı görülür; muhtelif yıllara ait Hazine hesaplarından çıkarılan aşağıdaki rakamlar bu gelişmenin açık bir delilidir:

1. Tahsisatta gelişme (milyon lira ile):

Malî Yıl	Bütçe ile		M. Kanunlarla ²⁾		Yekûn		Mehaz
	Umumî	M. Mü.	Umumî	M. Mü.	Umumî	M. Mü. ³⁾	
1939	261.0	91.1	127.5	75.5	387.5	166.6	Hazine Hesabı S. 48
1940	268.5	75.0	255.9	201.7	524.4	279.7	Hazine Hesabı S. 30
1941	309.7	78.0	275.4	246.8	585.1	324.8	Hazine Hesabı S. 28
1942	394.3	101.5	454.5	399.0	848.8	500.5	Hazine Hesabı S. 17
1943	486.7	116.0	523.0	422.8	1009.7	538.8	Hazine Hesabı S. 11
1944	952.4	515.7	—	—	1124.2	599.2 ⁴⁾	Mayıs 1945 mizanı
1945	6034	266.4	—	—	643.5	265.0 ⁴⁾	Aralık 1945 mizanı (7 ay)

2. Fiilî masraflarda gelişme (milyon lira ile):

1939	387.2	144.6	Hazine Hesabı S. 374
1940	535.9	285.1	Hazine Hesabı S. 391
1941	574.6	322.1	Hazine Hesabı S. 410

²⁾ 1944 malî yılına kadar, fevkalâde masraflar için verilen tahsisatlar Muvazenei Umumiye kanununa alınmamakta, ve bunlar malî sene içinde çıkarılan ve umumiyetle "fevkalâde tahsisat kanunu" diye adlandırılan ayrı kanunların mevzuunu teşkil etmekte idi; bu sütun böyle kanunlarla verilen tahsisatları ifade etmektedir.

³⁾ 1943 yılına kadar millî müdafaa masrafları, "Kara", "Hava", "Deniz", "Askerî Fabrikalar" ve "Harita Umum Müdürlüğü" bütçelerine girmekte idi; 1943 yılından beri bu bütçeler bir bütçe içinde toplanmaktadır.

⁴⁾ Sene içindeki minakaleler ve munzam tahsisatlarla birlikte.

1942	885.1	497.0	Hazine Hesabı S. 17
1943	1019.0	540.8	Hazine Hesabı S. 11
1944	987.0	526.4	Mayıs 1945 mizanı
1945	547.4	254.9	Aralık 1945 mizanı

(7 ay)

Masraflarda görülen bu fevkalâde artış karşısında, Hükümet bunları karşılamak için yeni kaynaklar aramağa mecbur kalmıştır. 1941 malî yılına kadar (dâhil) görülen manzara artan masrafların kısmen mevcut vergilere yapılan zamlarla, fakat büyük bir kısmının borçlanma ve bu arada emisyonla müracaat yolları ile karşılandığıdır⁵⁾. Masraf artışının en sert köşesini teşkil eden 1942 senesinde vergiler ve bu arada Varlık Vergisi fevkalâde masrafların başlıca karşılığını temin etmiş, bundan sonra da **“istikraza mümkün olduğu kadar az müracaat etmek ve bütçe masrafları için Merkez Bankasına başvurmamak”** hâkim bir prensip olarak bütçelerde yer almağa başlamıştır⁶⁾. Böyle bir prensipi tahakkuk ettirebilmek, tabiatıyla vergi hasılatının artan masrafları karşılayacak şekilde artması, ve daha doğrusu arttırılabilmesi ile kabil olur; halbuki harb yıllarında tatbik ettiğimiz ve hâlâ da tatbik etmekte olduğumuz vergi sistemi bu elâstikiyetten mahrumdur⁷⁾. Bilindiği gibi bu sistemin en çok hasılat getiren vergileri Kazanç Vergisi ve benzerleri, Muamele ve İstihlâk vergileri ile Inhisarlarıdır⁸⁾; 1940 yılından beri bu vergilere her sene yapılan zamlarla bunların nispetleri ve inhisar maddelerinin vergili satış fiyatları âzami hadleri, ve hattâ bu

⁵⁾ Bak. **Namık Zeki Aral**: 1943-1944 bütçesi (Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi: Sayı 2) ve “Bütçelerimiz ve Malî Vaziyetimiz” (Maliye Mecmuası: Sayı 30).

⁶⁾ Filhakika “Hususi Kanunlar Gereğince Fevkalâde Varidat” (özel kanunlar gereğince olağanüstü gelir) faslına son olarak 1944 hesaplarında tesadüf edilmektedir (Bak: Mayıs 1945 Genel Mizanı). Mahiyeti hakkında hesaplarda izahat bulunmayan bu faslın 1943 hesaplarında tutarı 93 milyon (1943 Hazine Genel Hesabı: S. 19), 1944 hesaplarında tutarı 75 milyon (Mayıs 1945 Genel Mizanı: Tablo IV) liradır.

⁷⁾ Bak. **F. Neumark**: Gelir Vergisi (İstanbul 1946), sahife 272 ve devamı.

⁸⁾ 1942 malî yılında bu vergilerin hasılatı şöyledir (1942 Hazine Hesabı Umumîsinden):

Kazanç v. ve benzerleri	145.9 milyon
Muamele vergisi	82.7 milyon
İstihlâk vergileri	53.9 milyon
Inhisarlar hasılatı (Müdafaâ v. ile)	120.3 milyon

meyanda şeker istihlâk vergisi prohibitif bir dereceyi bulmuştu⁹⁾, yani artık bu vergiler üzerine oynamak imkânsız bulunmakta idi. Buna mukabil, 1942 malî yılında fevkalâde tahsisat kanunlarıyla birlikte 850 milyon lira civarında tahsisat kabul edilmiştir; 1943 yılında ahval ve şeraitte masrafların azalmasını mucip olacak şekilde bir değişiklik görülmediğine göre, masrafların bu miktardan az olmayacağı muhakkaktı. Halbuki, 1943 bütçesinde varidat 487 milyon lira tahmin edilmekte idi; bu rakama, fevkalâde masrafları karşılayacakları için bütçe tahminlerine alınmayan Varlık Vergisi bakaya tahsilâtı (1943 yılında fiilî tahsilât 60 milyon liradır) ile inhisar maddelerinden alınan Müdafaa Vergisi (takriben 53 milyon lira) ilâve edildiği takdirde bile, 1943 yılında elde edileceği umulan varidat 600 milyon lirayı geçmiyecekti. Aradaki büyük açığı hiç olmazsa kısmen olsun kapatabilmek için **Aşarı** ihya etmekten başka çare kalmamıştı.

Gerek 4429 numaralı kanunun gerekçesinde, gerekse Maliye Vekilinin B.M.M. de iradettiği 1943 bütçe nutkunda "**zirai mahsullerin maliyet fiatlerinin çok üstünde bir kıymet iktisabettiğinden**", "**bugünkü şartların toprak mahsullerinde temin ettiği fazla menfaatlerden**", ve bilhassa "**millî müdafa tedbirlerimizin istilzam ettiği büyük külfetlerin bütün millet arasında âdilâne ve ahenkli bir tevziinden**", yani diğer bir deyişle ziraat sahasında fazla kâr temin edilmekte olduğu ile vergi yükünün vatandaşlar arasında âdilâne tevziinden bahsedilmiştir. Harb senelerinde zirai faaliyetin fazla kâr getirip getirmediği meselesini bir yana bırakarak ikinci nokta üzerinde burada biraz durmağı doğru buluyoruz.

Modern vergicilik telâkkilerinde vergi yükünün âdilâne tevzii, mükelleflerin malî iktidarlarına göre vergiye tabi tutulmasını icabettirir; bu ise ancak herkesin gerçek gelirin bilinmesi ve vergilendirilmesi ile kabil olur. Bunun içindir ki, zamanımızda, yalnız vergi sistemleri **Gelir Vergisi** temeline dayanan memleketler, hem normal zamanlarda hem de harb yıllarında vergi yükünü âdilâne tevzi etmenin yolunu bulmuşlardır. Bizim vergi sistemimizin icabı olan ve harb yıllarında daha da şiddetlenen adaletsizliğin¹⁰⁾ Toprak Mahsulleri vergisi ile kısmen olsun giderilebilecek ve giderilebilmiş olduğu mülâhazasını vârit görmiyoruz. Zira:

⁹⁾ 18. 1. 1943 tarihli 4385 numaralı kanun, 14. 11. 1942 tarihli K/400 sayılı kararla şeker fiatlerine yapılan zamları tahkim ederek, munzam şeker istihlâk vergisini kesme şeker için 417,5 kuruşa, toz şeker için 400,5 kuruşa çıkarmıştı.

¹⁰⁾ Bak: F. Neumark: Gelir Vergisi (İstanbul 1946), Sahife 105.

1. Bu vergi, istihdaf ettiği köylü mükelleflerin malî iktidarlarını değil istihsal takatlerini vergilendirmiştir;

2. Hohenheim (Almanya) Ziraat Üniversitesi Köy İktisadiyatı enstitüsünün müdürü Prof. **Muntzinger**'in demiş olduğu gibi: "**Köy iktisadiyatı çok defa oruç tutturmağa kadar dayanır.**"¹¹).

Bu itibarla, Toprak Mahsulleri vergisine "millî müdafaa tedbirlerimizin istilzam ettiği külfetlerin vatandaşlar arasında tevziinde" başvurulmuş âdilâne bir vergi diye değil, harb maliyesinin icaplarına uymamış ve harb iktisadının dayandığı prensipleri tatbik imkânını bulamamış olan memleketimizde artan Devlet masraflarının hiç değilse bir kısmını karşılayabilmek, ve aynı zamanda İkinci Cihan Harbinde Devletin üzerine almış olduğu halkı iâşe vazifesinin ifasında muktazi bazı maddeleri Devlete temin etmek için müracaat edilen bir zaruret vergisi gözü ile bakmak daha doğru olur.

III.

Verginin tekniği.

Bir zaruret vergisi olduğunu tebarüz ettirdiğimiz Toprak Mahsulleri vergisinin, hiç değilse ruh ve teknik bakımından, eski **Aşara** benzememesi, tatbikat sırasında **Aşarda** görülen fenalıklardan sakınılması ehemmiyetli bir mevzu olarak belirmiştir; kanunun Mecliste müzakeresi esnasında söz alan hatipler bu nokta üzerinde bilhassa durmuşlardır¹²). Bu itibarla, Toprak Mahsulleri vergisinin tekniğini **Aşarın** tekniği ile karşılaştırmak, bu iki verginin nerelerde birbirinden ayrıldığını ve hangi noktalarda birleştiklerini tetkik etmek icabeder.

Her şeyden evvel şu noktayı tebarüz ettirelim ki, Toprak Mahsulleri vergisinin tatbikatında biri 4429 numaralı kanunla kabul edilip 1943 mahsul yılında tatbik olunan, diğeri 4553 numaralı kanun gereğince 1944 ve 1945 yıllarında tatbik olunan iki ayrı teknikle karşılaştırmaktayız; bu iki usul birbirinden o kadar farklıdır ki, verginin hüviyetine bile tesir etmişlerdir.

A. **Aşarda** kabul edilen usul.

Asırlarca tatbik etmiş olduğumuz **Aşarın** cıbayetinde asıl olan iltizam usulü idi ve "Aşar ile iltizam âdeta birbirinin lâzım ve melzu-

¹¹) Bak: **Anslaux**: *Traité d'Economie Politique* (Paris 1936), Cilt I, Sahife 314.

¹²) Bak: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (Cilt 3) — Devre VII, İçtima: F. de 4. 6. 1943 tarihli 33 üncü inikat zabıtlarına.

mu idi" ¹³). **Aşarda** iltizam usulünden pek mahdut hallerde, ve bilhassa Birinci Cihan Harbinin doğurduğu iâşe ihtiyaçları sebebiyle oğ harb esnasında vazgeçilmiştir. Şu kadar ki iltizam, nihayet verginin cibayetinde mükellefin karşısına Devlet yerine mültezimi çıkararak bir usuldür; **Aşar** borcunun tesbitinde ve bu borcun ödenmesinde cari diğer usul muameleleri iltizam halinde de, Aşarın emaneten idare edilmesi (yani doğrudan doğruya Devlet eliyle cibayet olunması) halinde de aynıdır.

Aşar borcunun tesbiti için nizamname, öşre tabi mahsulün nev'ine göre, iki usul kabul etmişti: Bunlardan biri **vezin ve tekyil** denilen mahsul miktarının ölçülmek suretiyle bulunması usulüdür, diğeri tahmin usulüdür. Tahmin üzerine taşır olunacak mahsulün miktarında Devlet veya mültezim ile mükellef uyuşamadıkları takdirde, tahmin işi kaza idare meclisince iki vukuf ehline verilirdi; taraflardan her hangi biri bunların kararına razı olmadıkları takdirde, kaza idare meclisi kendi âzasından iki kişinin mahallinde yapacağı tetkikata göre son kararı verirdi. Görülüyor ki, **Aşar Nizamnamesinde** de tahminlere itiraz etmek hakkı kabul edilmiş ve bu itirazların tetkik mercii gösterilmişti.

Yine **Aşar**, esas itibariyle, aynen alınan bir vergi idi; verginin bedelen alınması mahdut mahsullere munhasırdı. Aynen yapılacak tahsilâta ait hükümler vergi borçlarının köy öşür ambarlarına teslimini âmirdi, buralarda toplanan mahsullerin yine zürra tarafından bir bedel mukabilinde iskele veya kasabalara taşınması mecburi idi; Aşarın emaneten idare edildiği senelerde ve yerlerde mahsullerin köyden naklen taşındığı ambarlara **beylik ambarı** denirdi.

Bu tekniğe göre, Aşarın arz ettiği mahzurları ve halk arasında doğurduğu şikâyetleri şu suretle telhis etmek mümkündür:

1. Muaşşir gelip mahsulü ölçmedikçe veya tahmin etmedikçe, mahsulün ve bilhassa harmanların kadırlanamaması: bu hükmü bilhassa mültezimler zürraa karşı bir tazyik aleti olarak kullanabilmekteydiler, çünkü vaktinde kaldırılmıyan harman ziyana uğrıyabilirdi;

2. Beylik ambarlarının, bilhassa Birinci Cihan Harbinde, köylerden çok uzak yerlerde tâyin edilmesi, mahsulü köy ambarlarından buralara taşıma külfetini bir angarya haline koymakta idi ¹⁴);

¹³) Bak: **İ. Fazıl Pelin**: Finans İlmî (2. Bası — İstanbul 1942), Sahife 307 ve 1321 tarihli Aşar Nizamnamesi, Faslı Sani.

¹⁴) **Hakkı Kâmil Beşe**'nin "Tekçarık Yüzbaşı" (Ankara 1946) adlı eserinin 54 üncü sahifesinde zikrettiği vaka bu hususta şayanı dikkattir.

3. Ve bilhassa iltizam usulünde, mültezimler köylü üzerine tam bir hâkimiyet tesis edebilmekte idi.

B. 4429 numaralı kanunun tekniği.

1943 yılında Toprak Mahsulleri vergisi ilk defa ihdas olunurken, **Aşarın** yukarıda saydığımız mahzurlarından bilhassa kaçınmak icabedi-yordu, bunun içindir ki kanunda iltizam usulüne yer verilmemiştir: Maliye idaresi matrahi kendi emrindeki unsurlarla tesbit edecek ve yine bizzat vergiyi tahsil edecektir; tabiiyle, bu verginin bünyesi icabı, aynı vergiyi muayyen yerlere teslim etme ve taşıma külfetleri mükelleflere yükletilecektir.

4429 numaralı kanunla kabul edilen sistem Emanet Aşarını çok andırmakla beraber, bu kanunda modern vergi tekniklerinden çok faydalanılmıştır: mükelleflerin ve istihsal yerlerinin hazırlık cetvelleri ile önceden tesbit edilmesi (Madde: 6), ölçme ile tesbit edilmiyecek mahsullerde elde edileceği umulan miktarların mükelleflere beyan ettirilmesi (Madde: 6) ve tahmin işinin bir murakabe vasıtası olarak kullanılması (Madde: 11), yapılan tahminlere mükelleflerin itiraz hakkının bulunması (Madde: 30), kanuna aykırı hareketlerin sarîh cezalarla müeyyide altına alınması (Madde: 25-29) ve bu cezalara itiraz edilebilmesi ve nihayet bütün itirazların normal malî kaza mercilerince halledilmesi (Madde: 31) bu kabildendir.

Tıpkı **Aşarda** olduğu gibi, 4429 numaralı kanun da matrahi veya matrahın esasını teşkil eden mahsul miktarını ya ölçme veya tahmin ile tesbit etmektedir, ancak gerek ölçmede gerek tahminde mükellef lehine hükümler konmuştur; nitekim hazırlanan harmanlara ölçme kolu iki gün zarfında gitmediği takdirde, mükellef mahsulünü bizzat ölçerek tesbit eder ve harmanını kaldırır; tahminde de evvelâ mükellefin hazırlık cetvelindeki beyanına itibar olunur ve bu beyanlar bir memur ve iki halk mümessilinden teşekkül eden **tahmin kollarının** yapacakları mahsul tahminleri ile kontrol edilir.

Yine **Aşarda** olduğu gibi, mükellefler vergilerini esas itibarıyla aynen öderler; verginin nakden ödenmesi aynen alınmalarına ya hakikaten imkân bulunmayan (narenciye, patates gibi), veya aynen eda gerek mükellef gerek Devlet için bir kolaylık arz etmiyen (afyon, pancar, tütün gibi) mahsullere inhisar ettirilmiştir. Filhakika, imal ve ihracı inhisar altında bulunan afyonun Toprak Mahsulleri Ofisince satın alınmakta olması, pancarda Şeker Fabrikalarının tek alıcı vaziyetinde bulunması, tütün satışlarının da inhisarlar idaresince tescil edil-

mesi, bu maddelerden alınacak verginin nakden istifasını aynen ci-bayefinden çok daha kolay bir hale koymaktadır. Aynen alınan vergi-lere gelince: **Aşarda** aynı verginin prensipi kolaylık (**commodité**) ol-duğu halde, Toprak Mahsulleri vergisinde bilhassa ordunun ve halkın iâşesi için Devletin muhtaç olduğu maddeleri ele aynen geçirmek zaru-reti hâkim olmuştur; nitelikim Birinci Cihan Harbinde de bu zaruret **Aşarın** emaneten idare olunmasının icabettirmiştir.

4429 numaralı kanunun tekniği hakkındaki sözleri bitirirken bir nokta üzerinde duracağız: bu nokta, aynı verginin mükelleften teslim alınması için **köy ambarlarının** bu kere de açılmış olmasıdır; kabul edilen hükümlere göre, mükellefler vergi borçlarını evvelâ bu ambar-lara teslim edecekler ve sonra da buradaki mahsulleri kendi vasıtala-rı ile — eski beylik ambarlarının yerine geçen — **teslim yerlerine** taşı-yacaklardır. Halbuki, **Aşarın** Birinci Cihan Harbi sırasındaki tatbika-tında, Maliye cephesinden en çok şikâyet edilen hal köy ambarların-dan beylik ambarlarına gelen zahirenin tozlu topraklı olduğu keyfiye-tidir.¹⁵⁾ Köy ambarları açılacak yerde, ölçme veya kontrollü beyan ile tesbit edilen mahsul miktarlarına göre mükelleflerin borçlandırıl-maları ve vergi borçlarını muayyen müddetler içinde doğrudan doğruya **teslim yerlerine** getirip teslim etmeleri hükmü konulabilirdi. Böyle bir hüküm eski şikâyetlere yer vermez, ve — bazı köylerde görüldüğü üzere — mükelleflerin vergi borcu olarak teslim ettikleri mahsullerin, köyde ambar olmağa elverişli dam bulunmaması sebebiyle, açığa yı-ğılmasına imkân bırakmazdı.

C. 4553 numaralı kanunun tekniği.

İlk tatbik senesinde (1943 mahsul yılı) alınan neticenin tatmin-kâr olmayışı, Toprak Mahsulleri vergisinin 1944 ten itibaren yeni bir teknikle idare edilmesini istilzam etmiştir; fiilhakika 1943 senesinde kullanılan muazzam kadrolar ve yapılan ağır masraflara¹⁶⁾ rağmen elde edilen hasılat tahminlerin çok dununda kalmıştır. Bu vaziyet karşısında 4429 numaralı kanundaki hükümler baştan başa değiştiril-miş ve bu kanun yerini 4553 numaralı kanuna bırakmıştır.

Yeni kanunun kabul ettiği teknik esaslar şöylece hulâsa edile-bilir:

¹⁵⁾ Bak: Mülga Maliye Nezareti, Varidatı Umumiyyenin 19. 6. 1333 (1917), 8. 7. 1334 (1918) ve 27. 7. 1334 (1918) tarihli tamimleri.

¹⁶⁾ Bu hususta ileriki bahislere bakınız.

1. Ölçme usulü tamamen terk edilmiştir; vergiye esas olan mahsul miktarı tahmin yolu ile tesbit edilecektir. İstiraden şunu arz edelim ki, bir sene evvelki kanun hazırlanırken de "tahmin yolu ile tesbit" fikrini müdafaa edenler vardı; fakat 1942 yılındaki ellkomaya esas olan **subaşı tahminlerinin** doğurduğu şikâyetler, Toprak Mahsulleri vergisinin ilk senesinde ölçme usulünün tercih edilmesine saik olmuştur.

2. Evvelki kanunda olduğu gibi, yeni kanunda da mükellefler önceden tesbit edilmektedir: bu tesbit, mükelleflerin mahsul tahminine yarıyacak bazı malûmatı (ekilen saha, mahsulün nev'i v.s. gibi) beyan cetvellerine yazdırmalarıyla temin olunmuştur.

3. Bu kanunun getirdiği en bellibaşlı yenilik, mahsul tahmininin (ipek kozası hariç) birlik itibariyle yapılmasıdır. Bunun için istihsal mintakaları birliklere ayrılmıştır: her şehir, kasaba, köy ve çiftlik birer birliktir; **birlik** şahsiyeti olmıyan bir mükellefler topluluğudur, ve bu topluluğun vergiye tabi mahsul miktarı, her mükellef için ayrı ayrı değil, **birlik** için toptan tahmin edilir.

4. Mahsul miktarını tahmin işlerinde bütün salâhiyet vilâyet ve kaza (il ve ilçe) merkezlerindeki **tahmin komisyonlarına** verilmiştir. Muhtelif bir karakter taşıyan bu komisyonlar, mahallin en büyük mülkiye âmiri de dâhil olmak üzere, 4 memur ile 4 halk mümessilinden teşekkül eder; halk mümessillerini muhtelif teşekküller seçmektedir. Birliklerin mahsul miktarını tesbit etmek için, tahmin komisyonlarının ellerinde şu vasıtalar vardır:

a) **Mahsul beyannameleri:** Her birlik için mükellef itibariyle müfredatlı bir beyanname doldurulur; köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından hazırlanan ve mükelleflere de imzalatılan bu beyannamede birliğe dâhil her mükellef için elde edeceği umulan mahsul miktarı gösterilir, mükellef kendisi için gösterilen mahsul miktarına beyannamede itiraz edebilir; şu halde mahsul beyannamesi, bir bakıma müşterek bir beyan (**déclaration collective**) mahiyetindedir.

b) **Vukuf heyetleri:** Bir memur ile iki halk mümessilinden müteşekkil olmak üzere tahmin komisyonlarınca kurulur; vazifeleri her birliğin istihsal edeceği miktarı mahallinde görüp tahmin etmektir.

c) **Hakem heyetleri:** Gerek mahsul beyannamelerinde kendileri için gösterilen miktarlara mükelleflerce, gerekse tahmin komisyonunca birlik için tesbit edilen miktara malmemuru veya birlik mümessili tarafından yapılan itirazları mahallinde tetkik eder ve lüzum görürse bu miktarları düzeltir; ancak bu düzeltmelerinde iki had ile mukayyettir: 1) mükellef itirazları üzerine yapılan düzeltmelerde birliğin

umumî mahsul yekûnu tahmin komisyonunca tesbit edilen miktardan aşağı düşemez, yani **hakem heyeti** birlik için tesbit edilen mahsul miktarını birliğe dâhil mükellefler arasında yeniden dağıtır; 2) tahmin komisyonunca birlik için tesbit edilen mahsul miktarına vâkı itirazlarda, yeniden tesbit edilen miktar mahsul beyannamesindeki yekûndan az olamaz, bu suretle beyan esasının bir icabı yerine getirilmiş olmaktadır. Hakem heyeti, vukuf heyetinden başka bir heyet değildir; yalnız, bir vukuf heyeti evvelce tahminini yaptığı bir birliğe hakem heyeti olarak gidemez.

5. Nihayet verginin tahsilinde de esaslı islahat yapılmış, aynen alınan vergiler için köy ambarları kaldırılmıştır. Esasen, yeni tahakkuk usulünde mükellefler mahsullerini idrakten evvel borçlandırıldıkları cihetle, aynı verginin derhal teslimini icabettirecek ne bir sebep, ne de bir imkân kalmamıştı.

6. Yine bazı mahsuller için hususi bir cibayet şekli kabul edilmiş, ancak vergisi hususi rejime tabi tutulan mahsuller bir sene evvelisine nazaran daha fazla genişletilmiştir. Burada, cibayet şeklinde bir değişiklik yapılmıyan afyon, pancar ve tütün ile vergisinin çırcır fabrikalarında alınacağı tasrih edilen pamuktan sarfınazar, en ziyade dikkati çeken nokta antepfıstığı, fındık, kuru incir ve üzüm için kabul olunan usuldür. Gerek hükümet tasarısı, gerekse muvakkat encümenin değişikliği bu mahsulleri umumî tarh ve tahsil hükümlerine tabi tutmuştu; kanunun Meclisteki müzakeresinde yapılan tadilâtla bu dört mahsulün vergilerinin ihraç sırasında alınması kabul edilmiştir: Bu suretle antepfıstığı, fındık, incir ve üzümünden alınan vergi bir Toprak Mahsulleri vergisi olmaktan çıkmış, fiilen bir **ihracat vergisi** olmuştur.

IV.

Toprak Mahsulleri vergisinin karakteri.

Yukarıda kısaca izahına çalıştığımız teknik, Toprak Mahsulleri vergisinin karakterini açıklamak imkânını vermektedir.

1. Bu vergi esas itibarıyla **istihsal vergileri** grupuna dâhildir; yalnız afyon, pancar ve tütünden alınan vergiler ilk tatbik senesinde de, sonraları da bir **tedavül vergisi (Verkehrssteuer)** manzarası arz eder.

2. 4553 numaralı kanunla yapılan değişiklikler neticesinde antepfıstığı, fındık, kuru incir ve kuru üzüm mahsullerinden alınan vergiler de tamamen **tedavül vergileri** grupuna ve bu grupun **ihracat vergileri** zümresine girmektedir.

3. 4429 numaralı kanuna göre Toprak Mahsulleri vergisi bir **nispet vergisi (impôt de quotité)** iken, 4553 numaralı kanunun Toprak Mahsulleri vergisi — hususi tahsil rejimine tabi mahsullerden ve ipek kozasından alınanlar hariç — bir **dağıtma vergisidir (impôt de répartition)**. Filhakika, bu vergide idarece önceden tesbit edilen bir **toplu mürettebat (contingent global)** ve bir **mahallî mürettebat (contingent local)** yoktur ve bu bakımlardan ne Fransız İhtilâli Kebirinin kabul ettiği dağıtma vergilerine ¹⁷⁾, ne de “Aşarın arazi üzerinden sureti istifasını mübeyyin” 1321 (1905) tarihli talimat gereğince bizde bazı yerlerde tatbik edilmiş olan tevziî aşara benzemez; fakat, burada da birlik itibarıyla tesbit edilen bir **mahallî mürettebat** vardır, ve birliğe dâhil mükelleflerin toplu olarak ödüyebilecekleri vergilerin tutarı bu mahallî mürettebattan az olamaz. Filhakika, bu **mahallî mürettebat** doğrudan doğruya vergiyi değil, mükellefiyetin esasını göstermektedir; ancak mükelleflerin ödüyebilecekleri vergiler bu suretle tesbit edilen mahsullerin ya miktarına veya miktar üzerinden bulunacak kıymetine göre hesaplanacağından, netice aynı kapıya çıkar. Eski dağıtma vergileri ile Toprak Mahsulleri vergisi arasındaki fark, birincilerde mahallî mürettebatın idarece, Toprak Mahsulleri vergisinde ise ya muhtelit bir komisyon, veya — mahsul beyannamesindeki miktarın esas tutulduğu hallerde — doğrudan doğruya mükellefleri temsil eden kimseler tarafından tâyin edilmesidir: Bu usulü yeni vergi lehine bir tekemmül eseri olarak kabul edebiliriz.

V.

Verginin hasılatı ve cibayet masrafları

Toprak Mahsulleri vergisi acaba ne hasılat getirmiştir? ve bu hasılatı elde etmek için ne kadar masrafı mucip olmuştur? Başka bir ifade ile Toprak Mahsulleri vergisinin bütçelerdeki gayrisâfi hasılatı nedir, sâfi verimi nedir? Bu suallerin cevabı bize verginin verimlilik derecesini gösterecektir. Tetkikimize vuzuh vermek için, evvelâ hasılatı sonra da masrafları ele alacağız.

A. Hasılat.

Bir verginin verimi hakkında tam bir fikir edinebilmek için şu üç rakamın mukayese edilmesi lâzımdır: 1) Bu vergiden her sene alınacak

¹⁷⁾ İhtilâli Kebir'in dağıtma vergileri için bak. **Allix et Lecerclé: L'Impôt sur le Revenu**, Cilt I (Paris 1926) de Birinci Kısım, Bap IV ve V.

hasılat bütçelerde ne tahmin edilmiştir? 2) Verginin senelik tahakkukatı ne kadardır? 3) Bu tahakkukattan tahsilât ne olmuştur?

Toprak Mahsulleri vergisinde bu rakamları senelik olarak karşılaştırmaya imkân yoktur; zira, bu verginin en mühim kısmı aynen tahsil edilmiş, ve bu tahsilât maliye namına Toprak Mahsulleri Ofisi, muhtelif tarım satış kooperatif birlikleri gibi teşekküller tarafından yapılmıştır; aynı vergiler bu teşekküller tarafından tesellüm edildikçe mükellef bakımından vergi borcu ödendiği halde, bu tediyatın bütçeye varidat kaydedilmesi için, mahsullerin paraya çevrilerek Hazineye yatırılması lâzım gelmiştir. Bu sebeptendir ki, mükelleflerden meselâ 1943 yılında tahsil edilmiş olan vergi borçlarının bir kısmı 1944 bütçesinin varidatına, 1944 tahsilâtı bütçede 1945 varidatına akmıştır; yine bu sebeptendir ki, vergi 1946 yılından itibaren kaldırıldığı halde 1946 yılı bütçesinde “Eski alacaklar” adı altında bir fasıl açılmış ve bu fasılın varidatı 79 milyon lira tahmin edilmiştir; bu paranın en büyük kısmını mükelleflerden aynı vergiyi tesellüm eden teşekküllerin bu yüzden Hazineye borçlu buldukları meblâğları ifade etmektedir.

Her senenin bütçe tahminlerini, vergi tahakkukat ve tahsilâtını bir arada mukayese etmenin imkânsızlığı, bizi başka bir mukayese yapmaya sevk etmiştir.

1. Bütçe tahminleri ile tahsilâtın mukayesesi.

Verginin fiilî verimini ifade ettiği için, ilk olarak tahsilât ile bütçe tahminleri karşılaştırılmıştır; ancak burada ortaya bir müşkül çıkmaktadır. Yukarıki izahattan anlaşılacağı üzere, mükelleflerden yapılan tahsilât aynı sene zarfında bütçeye varidat kaydedilmemiş, bunların bir kısmının bütçeye mal edilmesi ertesi seneye kalmıştır; halbuki, bütçe tahminleri senelik istihsal miktarlarına göre tahakkuk edecek verginin aynı sene zarfında mükelleflerden tahsil ve bütçeye kaydedileceği esasına dayanır; şu halde, bir senenin bütçe tahminlerini aynı yılın tahsilâtı ile karşılaştırmak doğru bir fikir vermez. Buna mukabil, Toprak Mahsulleri vergisinin yürürlükte kaldığı devre ele alınacak olursa, senelik mukayeselerin hatalı neticeleri bertaraf edilmiş olur.

Toprak Mahsulleri vergisinin cibayet devresini teşkil eden 1943, 1944 ve 1945 malî yıllarının bütçe tahminlerinde, bu vergi şöyle yer almıştır: İlk tatbik senesi olan 1943 te bu vergi fevkalâde masraflara karşılık tutulduğu için, o zamanki teamüle uyularak varidat bütçesinin tahminlerinde gösterilmemiştir; ancak kanunun 4.6.1943 günü Meclisteki müzakeresi sırasında Hükümet namına izahatta bulunan Başvekil bu vergiden 110-130 milyon liralık bir hasılat umulduğunu bil-

dirmiştir. Şu halde, 1943 tahminlerini 120 milyon lira olarak ele alabiliriz; 1944 bütçe tahminleri 124 milyon, 1945 tahmini ise 75 milyon liradır¹⁸⁾. Demek oluyor ki, bütün bir cibayet devresi için Toprak Mahsulleri vergisinden:

1943 mahsul yılı için 120 milyon lira
1944 mahsul yılı için 124 milyon lira
1945 mahsul yılı için 75 milyon lira

olmak üzere cem'an 319 milyon liralık bir varidat umulmuştur.

Buna mukabil tahsilât, 1946 yılına sirayet eden ve mühim bir ye-kûn tutan 1946 tahsilâtı ile birlikte:

1943 malî yılında 59.6 milyon lira¹⁹⁾
1944 malî yılında 47.2 milyon lira²⁰⁾
1945 malî yılında 66.7 milyon lira²¹⁾
1946 malî yılında 60.0 milyon lira²²⁾

olmak üzere 233.5 milyon lirayı bulmuştur.

319 milyona karşı 233,5 milyon: yani tahminlerin % 73 ü. Bundan sonra yapılacak tahsilâtın bu neticeyi pek az değiştireceği, tahsilâtı nihayet 240-245 milyon liraya, nispeti de ancak % 75-77 ye çıkarabileceği zannolunmaktadır.

Dikkat edilecek olursa, yaptığımız mukayese bir **tahakkuk-tahsil** mukayesesi değil, **tahmin-tahsil** mukayesesidir. Umumiyetle bütçe varidat tahminlerimizde büyük bir isabet bulunduğu halde, acaba neden Toprak Mahsulleri vergisi tahminlerinde % 25 gibi küçüksenmiyecek bir nispette isabetsizlik olmuştur? Bunun cevabını şimdi yapacağımız ikinci mukayese verecektir.

2. Tahmin olunan istihsal, tesbit olunan istihsal.

İstatistik Umum Müdürlüğü her sene yaptırdığı anketlerle zirai istihsalimizi mahsul nev'i itibariyle tahmin etmekte ve bu anketlerin

¹⁸⁾ Filhakika 1946 bütçesinde de "Eski Alacaklar" adı altında 79 milyonluk bir tahmin vardır; fakat, bu kalem bakayayı ve daha ziyade vergiyi Hazine namına tesellüme memur edilen teşekküllerin zimmetinde kalan Hazine alacaklarından yapılacak tahsilâtı ifade eder. Bu sebeple, 79 milyon yeni bir varidat olmayıp evvelki senelere ait tahminlerin bir cüz'ünü teşkil ettiğinden, mukayese de rakam mükerrerliğine yer vermemek için yukarıki hesaplara ithal edilmemiştir.

¹⁹⁾ 1943 Hazine Genel Hesabı: S. 18.

²⁰⁾ Ma. Bk. Muhasebat G. Md.: 1945 Mayıs ayı Genel Mizanı, Tablo IV.

²¹⁾ Ma. Bk. Muhasebat G. Md.: 1945 Aralık ayı Genel Mizanı, Tablo IV.

²²⁾ Ma. Bk. Tahsilât Umum Müdürlüğü cetvellerinden alınmıştır; bu cetveller Maliye Mecmualarında neşredilecektir.

neticelerini hem İstatistik Yıllıklarında hem de Tarla Mahsulleri İstatistiği adı altındaki yayınında neşretmektedir. İstatistik Yılığının XIV. cildi (sahife 143) ile 204 neşriyat numaralı Tarla Mahsulleri İstatistiğinden aldığımız rakamlar, vergiye tâbi ziraî mahsullerden senelik istihsalimiz hakkında şu neticeyi vermektedir²³⁾:

1938-1942 senelerinin 5 senelik vasatı hububat istihsali 7.000.000 tondur, aynı devrenin vasatı bakliyat istihsali (vergiye tâbi olmayan fiğ ve burçak hariç) 209.000 tondur. Diğer taraftan 1943 istihsali hakkında yapılan anketler, bu mahsul yılına ait hububat istihsalinin — yuvarlak hesap — keza 7.000.000 ton²⁴⁾ olduğunu göstermektedir.

Buna mukabil, 1943 mahsul yılında vergiye esas olmak üzere ölçme usulü ile tesbit edilen hububat miktarı 2.739.296 ton, beyan usulü ile tesbit edilen bakliyat miktarı 55.458 tondur. 1944 senesinden itibaren değiştirilmiş olan vergi tekniği ile 1944 yılında tesbit edilen hububat miktarı 4.426.864 ton, bakliyat miktarı 101.554 ton; 1945 yılında da hububat 2.909.570 ton, bakliyat 67.630 tondur²⁵⁾. Aşağıdaki tablo bütün bu rakamları mukayeseli olarak göstermektedir:

	Hububat	Bakliyat
	ton	
İstatistik U.M. 5 senelik rakamlarına göre vasati	7.000.000	209.000
1943 te vergiye esas olan	2.739.296	55.458
1944 te vergiye esas olan	4.426.864	101.554
1945 te vergiye esas olan	2.909.570	67.630

Tablo çok ibret vericidir. Filhakika, ekiliş, iklim ve hava şartları sebebiyle 1943 mahsul yılı bir feyz ve bereket senesi sayıldığı halde, bu sene zarfında vergiye esas olmak üzere tesbit edilen mahsul miktarı hem normal bir sene olan 1944 tesbitinden, hem de kurak bir sene olan 1945 yılından düşüktür. Mahsul tahminlerine göre, 1943 mahsul yılında hububatta %61, bakliyatı %73,5 nispetinde bir hata ve kaçakçılık olduğu halde, 1944 yılındaki müşterek kaçakçılık ve yanılma nispetleri hububat için % 37, bakliyat için % 51,5 tur. Bu netice, ölçme

²³⁾ Teferruat içinde boğulmamak için, mukayeseyi hububat ve bakliyat gruplarına inhisar ettirmeği tercih ettik: bu iki gruba giren mahsuller vergi mevzuunun en büyük kısmını teşkil etmektedir.

²⁴⁾ Tam olarak 6.986.395 ton (Bak: Toprak Mahsulleri Ofisi — 1944 İdare Meclisi raporu).

²⁵⁾ Maliye Bakanlığının ilgili dairelerinden alınan bu malûmatın Maliye Mecmualarında teferruatlı olarak neşredileceği zannolunmaktadır Bize bu malûmatı lütfedenlere burada teşekkür etmeği bir borç biliriz.

usulünün bütçe tahminlerini nasıl altüst ettiğini ve vergide mükellef bakımından kaçakçılığa, memur bakımından işi tamam yapmamağa ne kadar müsait olduğunu gösterir.

B. Cibayet masrafları.

Yukarıda verdiğimiz izahattan anlaşılacağı gibi, Toprak Mahsulleri vergisi yüksek hasılatlı bir vergi değildir; buna mukabil masrafları çok yüksek olmuş ve **Adam Smith**'in meşhur "**cibayet masraflarında tasarruf**" kaidesini ihlâl etmiştir.

Bilhassa, 1943 yılında tatbik edilen ölçme usulünün masrafları pek fazla olmuştur; bunun başlıca sebebi bu usulün muazzam bir memur kadrosu ile yürütülebilmesidir. Filhakika, 12.6.1943 tarihli 2/20088 numaralı, 22.6.1943 tarihli 2/20169 numaralı ve 26.7.1943 tarihli 2/203363 numaralı kararnamele alınan kadrolar 113.239 kişiye baliğ olmaktadır; bu kadrolara göre, vergiye esas olacak mahsul miktarlarını tesbit etmek için — umumiyetle iki ve üç ay müddetle — 44.200 ölçme memuru, 9.800 tahmin memuru, 49.500 harman bekçisi istihdam edilmiştir. Bütün Devlet teşkilâtında (Devlet, hususî idare ve belediyeler) çalıştırılan memurların sayısının 130.000 ile 140.000 arasında tahmin olunduğu gözönünde tutulacak olursa, ölçme usulünün ne kadar külfetli olduğu anlaşılır.

1943 malî yılında Toprak Mahsulleri vergisinin tarh ve tahsil masrafları için alınan 30 milyon liralık tahsisata mukabil fiilen yapılan masraflar 20.7 milyon liraya baliğ olmuştur²⁶⁾, yani o sene zarfında bütçeye varıdat kaydedilen meblâğın (59.6 milyon lira) 1/3 ünden fazlası masraflara gitmiştir. Şurasını kaydedelim ki, hububattan alınan aynı vergiyi tesellüme memur edilen Toprak Mahsulleri Ofisinin muvakkat köy ambarları için yapmış olacağı teşkilâtın masrafları bu hesaba dâhil değildir; binaenaleyh vergi cibayetinin mucip olduğu hakikî masraflar 20.7 milyon liradan da fazla olsa gerektir. Bu kadar ağır bir masrafı ancak — başvurulacak başka yolların bulunmadığı hallerde — fevkalâde zamanların fevkalâde mübrem zaruretleri muhik kılar.

1944 ve 1945 mahsulleri için tatbik edilen tahmin usulü hem kadroların çok daralmasını, hem de masrafların evvelkisiyle kıyas edilemeyecek derecede azalmasını temin etmiştir. Bu seneler zarfında, munhasıran maldairelerini takviye maksadiyle ve takriben 2.000 kişilik

²⁶⁾ Bak: 1946 Hazine Genel Hesabı, S. 76.

kadrolar alınmış²⁷⁾, bunların da hepsi istihdam edilmemiştir. Fiili masraflara gelince, 1944 ve 1945 yıllarına ait Hazine hesapları henüz neşredilmemiş olduğu için, bunların katı rakamları malûm değildir; fakat Maliye Bakanlığı servislerinde mevcut muvakkat rakamlara göre, 1944 malî yılının masrafları 11.2 milyon, 1945 yılının (bu yıl 7 aylıktır) ise sadece 7.0 milyon liraya baliğ olmuştur. Bu masrafların daha aşağı indirilememesi, bütün Türkiye'de 35.000 küsur birlik bulunmasından ve buralarda yapılacak tahminlerin tahmin komisyonlarıyla vukuf heyetleri için oldukça kabarıklık bir masrafa ihtiyaç göstermesindedir.

Cibayet devresinin masraflarını topluca ele alırsak, 1943-1945 senelerinde Toprak Mahsulleri vergisinin tedviri için:

1943 masrafları	20.7 milyon lira
1944 masrafları	11.2 milyon lira
1945 masrafları	7.0 milyon lira

ki cem'an 38.9 milyon liralık bir masraf yapıldığı neticesine varırız²⁸⁾. Bugüne kadar vergi tahsilâtının 233.5 milyon lira olduğunu ve bu miktarın pek az artabileceğini evvelce söylemiştik; bu hesaba göre Toprak Mahsulleri vergisi hasılatının 1/6 i (% 16.6 sı) masraflara gitmiş demektir: **Bu nispet Toprak Mahsulleri vergisinin ne kadar pahalı bir vergi olduğunu göstermeğe kâfidir.**

VI.

Vergi yükü ve konjonktür.

Bütün vergiler gibi, Toprak Mahsulleri vergisinin de bir yükü olmuştur; bu yükü birkaç bakımdan mütalâa etmek mümkündür.

Evvelâ, mevzua giren muhtelif maddelerin vergilerinin ayrı ayrı teşkil ettiği yük, vergi dolayısıyla ziraatin bir çeşitten diğerine kayması bakımından ehemmiyet arzeder. Böyle bir kaymaya müsait olmanın diye, vergi mümkün olduğu kadar umumî tutulmuştur; buna rağmen, bilhassa tarla ziraatında bazı çeşitlerden diğerlerine kayma olmuşsa, bunu vergiden ziyade harb ekonomisinin fiat politikasında aramak icabeder.

²⁷⁾ Bak: 13.6.1944 tarihli 3/1000 numaralı ve 3.6.1945 tarihli 3/2775 numaralı kararnamelere.

²⁸⁾ Her ne kadar 1946 masraf bütçesinde de Toprak Mahsulleri vergisinin cibayet masraflarına karşılık olmak üzere 2.800.000 liralık bir tahsisat kabul edilmişse de (Bölüm 435 A), bu masraflar tasfiye işlerine taallük ettiği cihetle hesapta nazara alınmamıştır.

Maahaza, 4429 numaralı kanun, muhtelif maddelerin vergi yükünü değiştirecek şekilde bir nispet farkı kurmuş, yani muhtelif maddeler arasında nispet bakımından bir ayırma yapmıştı; filhakika bu kanuna göre, Devletçe elkonan vergili maddelerin vergi nispeti % 8, diğerlerinin %12 dir. Böyle bir ayırmanın sebebini muvakkat encümen mazbatası "Milli Korunma Kanununa müsteniden muayyen bir bedel mukabilinde mubayaa edilmiş olan mahsuller ile mecburi mubayaaya tâbi tutulmayan mahsuller arasında bu bakımdan hâsıl olan mütefavit muamelenin Toprak Mahsulleri vergisindeki inikâsları izale" etmek olduğuna atfediyor. Öyle anlaşılıyor ki, elkonan mahsullerde Devlet mubayaa fiatının serbest piyasa fiatine nispetle düşük olduğu düşüncesi burada hâkim, ve 1942-43 mahsul yılında buğday fiatlerinde görülen aşırı yükselme bu düşüncenin doğmasına âmil olmuştur. Halbuki, hükümetin aldığı kararlara göre 1943 yılında elkoma fiatının üstünde bir fiatle serbest bir buğday piyasasının teessüsü beklenemezdi; zira, Devlet bütün müstehlik piyasaların buğday ve sair hububat ihtiyaçlarını muayyen bir fiatle temin etmeği üzerine almakta, aynı vergi ve elkoma hasılatı ile elde edeceği stoklarla buna imkân bulmakta idi: yani Devlet bütün talebi kendine çekmekte idi. Binaenaleyh, müstahsiller karşısında tek alıcı mevkiinde bulunan Devletin bunlara verdiği fiat asgarî değil, âzamî bir fiat olarak teessüs edecekti. Nitekim, buğday fiatlerinin 1943 yılında muhtelif borsalarda süratle düşerek Devlet alım fiatlerine yaklaştığı görülmüş, Hükümet de kanunun verdiği salâhiyete dayanarak birçok mahsullerin vergi nispetini % 12 den % 8 e indirerek bu nispet ikiliğini büyük ölçüde bertaraf etmiştir²⁹⁾; 4553 numaralı kanunda ise, malın ihracı sırasında alınan vergiler hariç, tek nispet esasî kabul edilmiştir.

Nüfus itibariyle vergi yüküne gelince, burada iki türlü hesap yapmak mümkündür.

Bilindiği gibi, bu vergi iktisadî faaliyet sahalarından ziraati vergilendiren bir vergidir; bizde ziraatle uğraşan nüfus demek köy nüfusu demektir. Toprak Mahsulleri vergisinin 3 senelik hasılatı 233.5 milyon lira, 1940 nüfus sayımına göre köylü nüfus 13.5 milyon kişi olduğuna göre, verginin köylü nüfus başına yükü üç senede 17.5 veya muhtemel artışla 18 lirayı bulmuştur ki, bu da senede 6 liralık bir külfeti ifade eder.

²⁹⁾ 22.9.1943 tarihli 2/20661 numaralı kararname. Bundan sonra vergiye tabi mahsullerden yalnız: kumdari, kuşyemi, kaplıca, bezelya, narenciye, pancar ve tütünün vergi nispetleri % 12 de kalmıştır.

Diğer taraftan, memleketin ziraî gelirinden verginin ne kadarlık bir hisse ifraz ettiğini hesaplayalım. T.C. Ziraat Bankası İktisat Müşaviri **Şefik Bilkur**'un yaptığı hesaplara göre, Türkiye'nin ziraî geliri 1943 yılında 2.620 milyon lirayı bulmuştur³⁰). Bu rakamın 1944 ve 1945 yıllarında aşağı yukarı aynı kaldığı farz edilecek olursa, üç senelik zirai gelirin 7.800 milyon lirayı bulduğu ve Toprak Mahsulleri vergisinin de bu gelirden % 3 nispetinde bir hisse ifraz ettiği neticesine varılır.

Köylü nüfus başına senede 6 lira, ziraî gelirin % 3 ü: Toprak Mahsulleri vergisinin ifade ettiği nazari yük budur. Bir köylü ailesinin ortalama kaç nüfustan terekkübettiği ve bilhassa bu ailenin senelik sâfi geliri bilinmedikçe, tabiatıyla yükün hakiki ağırlığını ölçmeğe imkân yoktur. Maahaza, bizde ziraî işletmelerin ve bilhassa köylü işletmelerinin küçük işletmelerden olduğu, ekili ve dikili arazinin beher kilometre karesinden 190 çiftçi nüfusun geçinmek³¹) zorunda bulunduğu gözönünde tutulacak olursa, köylü nüfusun senelik gelirinin çok düşük seviyelerde olduğu neticesine varılır³²). Düşük seviyeli gelirlerde, mevcut vergilerin ağırlığına inzımam eden % 3 nispetinde bir külfetin, vergi yükünü çok ağırlaştırıcı tesirleri olduğu muhakkaktır.

Son bir nokta olarak, mükelleflerin bu yükü fiat kanalı ile başkalarına devredip edemediklerini gözden geçirmek faydalı olur.

Bilindiği gibi, ziraatte maliyet hesaplanmadığı ve fiilen de hesaplanmadığı için, bu sahaya yüklenen bir verginin devredilmesi çok güçtür; bu devir, vergi mevzuunu teşkil eden maddeye olan talebin şiddetine bağlıdır³³). Nitekim, Toprak Mahsulleri vergisinin, vergiye tâbi maddelerin fiatlerine tesir etmediği görülmüştür³⁴): Devletin müdahale ettiği maddelerde (hububat, bakliyat, pamuk gibi) fiatler bu müdahaleye göre, Devlet müdahalesi olmayan maddelerde ise fiatler

³⁰) T.C. Ziraat Bankası No. 1 (Ankara 1946).

³¹) Bak. Pr. Ali Tanoğlu, Türkiye'de Çiftçi Nüfus Yoğunluğu Meselesi (İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim 1944 — Ocak 1945 nüshası) (Cilt 6 — No. 1 ve 2).

³²) Nitekim, bu gelir **Şefik Bilkur** tarafından nüfus başına 18, lira olarak hesaplanmıştır (Bak: T.C. Ziraat Bankası No. 1 sahife 8). Bir köylü ailesi ortalama 5 kişi hesap edilirse, köylü ailesinin senelik geliri 925 lira tutar ki, bu miktarın bugünkü şartlar içinde ne kadar düşük olduğu aşikârdır.

³³) Bak. **Nogaro**: Problèmes Contemporains des Finances Publiques (Paris 1940).

³⁴) Bak: Konjonktür Mecmuası, Ocak-Mart 1945 (S. 46) ve Ocak-Mart 1946 (S. 46) nüshaları.

piyasa hareketlerine göre seyretmiştir. Yalnız, 13.5.1943 tarihli K/452 numaralı Koordinasyon kararıyla Hükümetçe elkonmuş olan hububat-tan buğday, mahlût, arpa ve çavdar fiyatları 3.1.1944 tarihli K/491 numaralı kararlarla, mekable şâmil olmak üzere, artırılarak bu mahsullerden alınan vergiyi fiilen Devlet üzerine almıştır.

VII.

Netice.

Bu tetkikimizden çıkan netice şudur ki: **Aşarın, Toprak Mahsulleri vergisi** adı altında ihyasının ilk tecrübesi hiç de tatminkâr olmayan neticelerle nihayet bulunmuştur.

Filhakika, bu verginin üç sene zarfındaki hasılatı az, masrafı ise çok olmuştur. Mahsul miktarlarının tesbitinde adaleti en iyi bir şekilde temin edeceği umulan ölçme usulünün tatbikinde hem verginin verimi az olmuş, hem cibayet masrafları bu az verimin bile mühim bir kısmını alıp götürmüştür (esasen, emanet aşarının az verimli ve çok masraflı ve külfetli olması, Aşar zamanında daima ilitizama kaçılmasını icabet-tiren bir sebepti); verimin binnispe çok ve masrafın az olması için başvurulan çarede ise (birlik itibarıyla tahmin) vergi, bugün artık zamanını çoktan geçirmiş olan, bir dağıtma vergisi mahiyetini almıştır.

Malî bakımdan, Toprak Mahsulleri vergisinin verimi o kadar az olmuştur ki, ziraî gelirin millî gelir içinde tuttuğu çok ehemmiyetli yere (millî gelirin takriben % 48 i) rağmen³⁵⁾, üç senelik hasılat 1943-1944-1945 malî yılları bütçe tahsilâtının ancak % 8.5 unu bulmuş³⁶⁾, ve böyle olmakla beraber ziraat erbabı — bilhassa köylü çiftçiler — için ağır bir yük teşkil etmiştir.

Bütün bunlara rağmen, bu vergi harb iktisadının bir zarureti olan “fiatleri tutma” işlerinde bir rol alabilecek durumda olsa idi, belki bu bakımdan faydalı olurdu; halbuki, fiatleri tutmada iştirâ kuvvetlerine

³⁵⁾ 5.500 milyon lirada 2.620 milyon lira (T.C. Ziraat Bankası No: 1).

³⁶⁾ 1943 tahsilâtı 1.026 milyon (Hazine Genel Hesabı)

1944 tahsilâtı 1.015 milyon (Mayıs 1945 G. Mizanı)

1945 tahsilâtı 707 milyon (Aralık 1945 G. Mizanı)

1946 T.M.V. 60 milyon (yalnız T.M. vergisi)

Devre yekûnu 2.754 milyon

T.M. Vergisi 233.5 milyon

Bu hesaba göre Toprak Mahsulleri vergisinin hasılatı umum tahsilâtın % 8.5 una baliğ olmaktadır.

müdahale yolu ile rol alan vergi sistemi yalnız ve yalnız **Gelir Vergisi**-dir: çünkü, talebi artıran ve dolayısıyla fiyatlar üzerinde yükseltici bir tesir yapan fazla gelirleri fertlerin cebinden çekip takım eden tek vergi **Gelir Vergisidir**; Toprak Mahsulleri vergisi ziraatte teşekkül eden fazla gelirleri emecek bir yapıda değildir, ve olamayacağı da muhakkaktır³⁷⁾.

Bu itibarla, ikinci bir "**Toprak Mahsulleri Vergisi**" tecrübesine girişmek zaruretlerinin hâsıl olmaması, ve memleketimizin — bu zaruretlere önliyecek tek sistem olan — **Gelir Vergisi** sistemine bir an evvel girmesi en büyük temennimizdir.

³⁷⁾ Fıatleri tutma tedbirleri hakkında bak. **Suad Başar**: 510 Sayılı Kararname (Türk Ekonomisi, Yıl 4 — Sayı 32; Ankara 1946).